

УДК 339.13:332

Кравчук Н.І.

кандидат економічних наук, доцент,

Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF COMPETITIVE ADVANTAGES IN REGIONAL ASPECTS DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

У статті наведено теоретико-методологічні засади конкурентних переваг. Визначено економічний зміст та комбінацію детермінантів конкурентного середовища регіону. Ідентифіковано рівні поєднання конкурентних переваг та фактори, що створюються на кожному з них. Здійснено аналіз конкурентних переваг (слабкостей) Житомирської області за дванадцятьма складниками відповідно до методики розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності. Ідентифіковано місце Житомирської області в рейтингу конкурентоспроможності регіонів України. Визначено основні проблеми ефективного розвитку економіки регіону, що призводять до низького рівня конкурентоспроможності Житомирської області. Запропоновано напрями подолання бар'єрів створення та ефективного використання конкурентних переваг регіону.

Ключові слова: конкурентні переваги, конкурентоспроможність, регіон, індекс конкурентоспроможності, регіональна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье приведены теоретико-методические основы конкурентных преимуществ. В частности, определены экономическое содержание и комбинация детерминантов конкурентной среды региона. Идентифицированы уровни объединения конкурентных преимуществ и факторы, которые создаются на каждом из них. Проведен анализ конкурентных преимуществ и недостатков Житомирской области по двенадцати составляющим в соответствии с методикой расчета индекса глобальной конкурентоспособности. Идентифицировано место Житомирской области в рейтинге конкурентоспособности регионов Украины. Определены основные проблемы эффективного развития экономики региона, которые приводят к низкому уровню конкурентоспособности Житомирской области. Предложены направления преодоления барьеров создания и эффективного использования конкурентных преимуществ региона.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, конкурентоспособность, регион, индекс конкурентоспособности, региональная политика.

ANNOTATION

The article presents a theoretical and methodological principles of competitive advantages. In particular, the combination of determinants and economic content of the competitive environment in the region are determined. Identified Levels combination of competitive advantages and factors that created each of them are identified. The analysis of the competitive advantages (weaknesses) of Zhitomir region for the twelve components according to the method of calculating the index of global competitiveness are made. Zhytomyr region place in the ranking of competitiveness of Ukraine's is identified. The main problems of effective economic development of the region that leading to low competitiveness of Zhytomyr region are determined. Directions to overcome barriers of the creation and effective use of the competitive advantages of the region are proposed.

Keywords: competitive advantages, competitiveness, region, components index of competitiveness, regional policy.

Постановка проблеми. Конкуренція у світовому господарстві є економічним важелем сти-

мулювання виробництва і підвищення якості продукції, пристосування її до потреб споживачів. Вона є однією з об'єктивних умов функціонування і розвитку суб'єктів господарювання та ключовою ланкою у функціонуванні всього механізму ринку і ринкової економіки загалом. Відтак, головним завданням стратегічного розвитку господарюючих суб'єктів нині є забезпечення їх конкурентоспроможності. Передумовою вищезазначеного є формування конкурентних переваг та підтримка стійких позицій суб'єктів господарювання на національному і міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентні переваги досліджували представники різних шкіл і напрямів економічної думки. А. Сміт [1] і Д. Рікардо [7] розробили елементарну модель часткової рівноваги. Зокрема, А. Сміт сформулював поняття «абсолютна перевага» [9], Д. Рікардо обґрунтував теорію порівняльних переваг. Прибічники теорії факторів виробництва (факторної теорії) стверджували, що країни неоднаково наділені працею, капіталом, землею. Факторна теорія ґрунтується на працях Е. Хекшера і Б. Оліна. Значний внесок у розвиток та уточнення їхньої моделі зробив П. Самуельсон [8]. Ця теорія може бути подана у вигляді двох теорем: теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона пояснює ефект впливу міжнародної торгівлі на факторіальні ціни, а теорема Хекшера-Оліна – структуру міжнародного товарообороту.

П. Самуельсон і В. Сталкер розробили концепцію, в якій зовнішня торгівля розглядається не лише як взаємовигідний обмін, а й як засіб, що дає змогу скоротити розрив між країнами в рівнях розвитку.

Із сучасних дослідників конкурентоспроможності найвагоміший внесок в теорію конкуренції зробив М. Портер. Загальновідомими є такі його досягнення, як стратегія створення стійких конкурентних переваг [5], модель п'яти сил конкуренції. Ключове місце в теорії М. Портера відводиться «національному ромбу», який охоплює чотири детермінанти конкурентоспроможності країни, що формують конкурентне середовище, в якому функціонують місцеві підприємства [4]. Ці детермінанти сприяють процесу створення конкурентних переваг або гальмують його.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спираючись на надбання

класиків конкуренції, авторська позиція зводиться до необхідності поглиблених досліджень у цій сфері, імплементуючи теоретико-методологічні засади у процеси адаптації та інтеграції у світову спільноту вітчизняних суб'єктів господарювання. Підвищеної уваги потребують дослідження проблем формування конкурентних переваг депресивних та з низьким рівнем промислового розвитку регіонів.

Об'єктом дослідження є процес формування конкурентних переваг регіонів. Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, зокрема системний підхід до визначення фундаментальних положень стосовно формування конкурентних переваг, який ґрунтується на принципах комплексності, послідовності та невизначеності; абстрактно-логічний метод, зокрема наукового абстрагування, індукції та дедукції, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі конкурентні переваги визначаються як рівень ефективного використання наявних у розпорядженні фірми всіх видів ресурсів та зумовлюються їх продуктивністю. Крім того, що рівень продуктивності може значно коливатися в межах різних територій, факторозабезпеченість з огляду на унікальність кожної окремої території теж є диференційованою. Зазначене обумовлює різний ступінь досягнення конкурентних переваг регіонами країни та можливість забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. При цьому постають питання визначення ресурсного потенціалу регіону та ефективності його використання; оцінки системи управління регіоном центральними та територіальними органами влади з огляду на забезпечення його конкурентоспроможності. Йдеться про вибір пріоритетів, в яких територія має конкурентні переваги, посилення яких може забезпечити підвищення

життєвого рівня населення, що є індикатором конкурентоспроможності регіону.

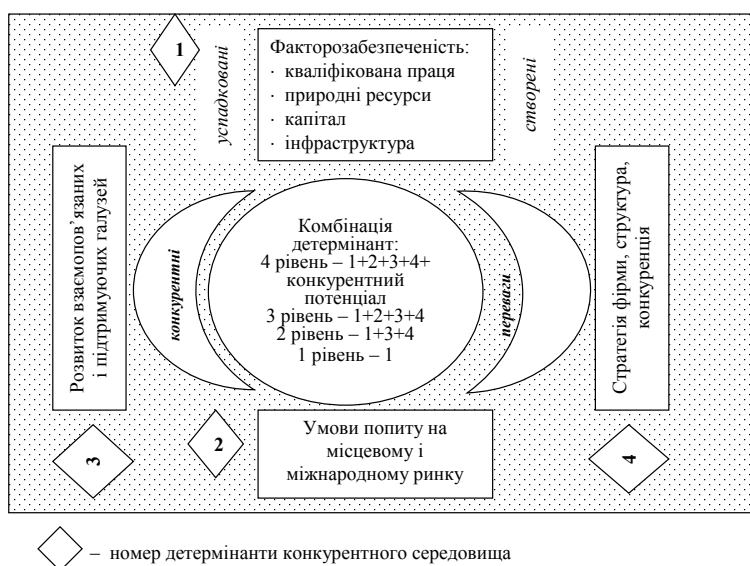
Іншим важливим аспектом дослідження є визначення конкурентних переваг як порівняльної характеристики, що дає змогу оцінити її відношення окремих показників господарської діяльності об'єкта до аналогічних показників найвагоміших конкурентів.

Конкурентна перевага регіону забезпечується завдяки різному поєднанню конкурентних детермінант (рис. 1). На першому рівні конкурентні переваги регіону створюються завдяки існуючим факторам виробництва: природним ресурсам, сприятливим умовам для виробництва товарів, кваліфікованій робочій силі (забезпечується одним детермінантом); на другому рівні – на основі агресивного інвестування (переважно національних фірм) в освіту, технології, ліцензії (забезпечується трьома детермінантами); на третьому рівні – за рахунок створення нових видів продукції, виробничих процесів, організаційних рішень та інших інновацій шляхом дії всіх складових «ромбу». Конкурентні переваги четвертого рівня досягаються за рахунок використання вже створеного багатства і спираються на всі детермінанти. Крім того, мають бути враховані невикористані та приховані можливості як внутрішнього (ресурсний потенціал регіону), так і зовнішнього (конкурентний потенціал) середовища.

Втрата регіоном однієї з конкурентних переваг може зумовити зменшення значення решти. Наприклад, скорочення загальної кількості робочих місць, зниження ємності регіонального ринку спричинює зростання комерційних ризиків і зменшення обсягів інвестування. Результатом втрати регіоном абсолютних переваг може стати економічний спад.

За різних кількісних обсягів ресурсів, обумовлених географічним поділом праці, регіони змагаються між собою за залучення мобільних факторів виробництва, які в перспективі зададуть параметри і масштаби виробничого потенціалу території. На рівні регіону обсяг залучених факторів значною мірою залежить не від відносних, а від абсолютних переваг, які формують географічні, природно-кліматичні, демографічні умови. Йдеться про розміщення світових транзитних транспортних мереж, кількість і якість трудових ресурсів тощо.

Крім того, особливої актуальності в умовах посилення процесів глобалізації та інтеграції набуває розробка зовнішньоекономічної стратегії розвитку регіонів. Необхідно аналізувати й оцінювати економічний потенціал окремих територій, зокрема їх зовнішньоторгову складову. Переваги мають регіони – експортери конкурентоспроможної продукції, яка користується



◇ – номер детермінанти конкурентного середовища

Рис. 1. Формування конкурентних переваг регіону на основі комбінації детермінант конкурентного середовища

Джерело: власні дослідження

постійним попитом (продукція металургії, основної хімії, добувної промисловості), великі торгово-посередницькі центри (м. Київ, м. Одеса) [3]. У скрутне економічне становище потрапляють регіони, де місцеве виробництво конкурує з імпортом або залежить від дорогої імпортованої сировини. Найконкурентоспроможнішими на світовому ринку регіонами України є зони видобутку і первинної переробки сировини.

Житомирська область із 27 можливих посідає майже найнижче місце серед регіонів України – 25-е (табл. 1).

Житомирщина має кращі оцінки, ніж у Херсонської та Кіровоградської областей. Значення індексу конкурентоспроможності в балах практично не змінилося – 3,88 бали, що менше за середнє значення по 27 регіонах. За підсумками 2013 р. значення індексу конкурентоспроможності Житомирської області відповідає рівню 93-го місця у світі (Замбія), що нижче, ніж у Греції і вище, ніж в Албанії. Всі країни Східної Європи і практично всі країни СНД показали кращий результат. Лише за одним із трьох субіндексів конкурентоспроможності область не посідає останнє місце в національному рейтингу, це – фактори підвищення ефективності (20-е місце з 27-ми). Це рівень 99-го місця зі 148 країн світу.

У національному рейтингу Житомирська область замикає п'ятірку кращих регіонів за складником ефективністю ринку праці, що є єдиною відносно конкурентною перевагою Житомирської області, як у національному рейтингу, так і порівняно з країнами світу. За складником інституції займає 11-е місце. Найбільш сильні позиції регіону за показниками нецільового використання бюджетних коштів, марнотратства бюджетних витрат, прозорості

політики органів влади. Також місцевий бізнес низько оцінює потенційну загрозу тероризму (рівень 12-го місця). Водночас проблемними для області залишаються показники незалежності судової системи та ефективності правової системи в урегулюванні суперечок.

Утрата двох позицій і передостаннє місце Житомирської області в національному рейтингу конкурентоспроможності за складником «інфраструктура» відображає негативну динаміку за останні роки – область утрачає бали, у той час як оцінки більшості регіонів України зростають. Утрата позицій у рейтингу відбулася практично за всіма показниками, що входять до складника «інфраструктура». Найбільш низькі результати регіону за показниками якості доріг (рівень 102-го місця у світі), якості інфраструктури повітряних перевезень та обсягу пасажирообігу авіатранспорту. Якість електропостачання в регіоні найгірша в Україні. До відносних конкурентних переваг усе ще належить якість залізничної інфраструктури, хоча в національному рейтингу регіон утратив 11 позицій за три роки.

Найбільші проблеми у регіону з доступністю новітніх технологій (21-е місце) і передачею новітніх технологій за допомогою прямих іноземних інвестицій. Серед показників із низькими оцінками також упровадження технологій на рівні компаній області, кількість Інтернет-користувачів. Утративши за два роки дев'ять позицій, Житомирська область опустилася на останнє місце в національному рейтингу конкурентоспроможності за складником «інновації». Її оцінка відповідає рівню таких країн, як Зімбабве і Мозамбік. У регіоні найгірші в Україні оцінки за якістю науково-дослідних закладів і наявністю наукових та інженерних кадрів.

Таблиця 1

Місце Житомирської області у рейтингу конкурентоспроможності регіонів України в 2013 р.

№ з/п	Складова частина індексу конкурентоспроможності	Значення, балів	Середнє знач. по Україні	Місце області у рейтингу	1-е місце в рейтингу	Останнє місце в рейтингу
1	Інституції	3,84	4,0	12	Хмельницька	Київ
2	Інфраструктура	3,38	5,12	26	Київ	Тернопільська
3	Макроекономічне середовище	4,20	4,2	1	Київ	–
4	Охорона здоров'я та початкова освіта	5,64	5,97	21	Київська	Кіровоградська
5	Вища освіта та професійна підготовка	4,35	5,28	20	Харківська	Кіровоградська
6	Ефективність ринку товарів	4,16	4,26	11	Одеська	Тернопільська
7	Ефективність ринку праці	4,72	4,80	5	Хмельницька	Херсонська
8	Рівень розвитку фінансового ринку	4,09	4,26	19	Сумська	Миколаївська
9	Технологічна готовність	2,93	4,38	22	Київ	Луганська
10	Розмір ринку	1,90	3,71	19	Київ	Чернівецька
11	Рівень розвитку бізнесу	3,79	4,25	27	Донецька	Житомирська
12	Інновації	2,67	3,60	27	Харківська	Житомирська
	Індекс конкурентоспроможності регіонів України	3,88	4,40	25	Київ	Кіровоградська

Джерело: побудовано за даними [6]

Низько оцінюються і показники співпраці університетів і бізнесу в НДДКР, рівня витрат компаній на дослідження і розробки, а також держзакупівель високотехнологічної продукції. Єдиною відносно конкурентною перевагою області, виходячи з оцінок бізнесу, залишається здатність до інновацій. Оцінка регіону відповідає 43-му місцю у світі.

Найбільше відставання від інших регіонів України та країн світу в області за інфраструктурою (26-е місце), технологічною готовністю (22-е місце), розміром ринку (19-е місце) та рівнем розвитку бізнесу та інновацій – останнє. Як і в середньому по Україні, найпроблемнішими факторами конкурентоспроможності регіонів є нестабільність державної політики (16,9% опитаних), податкова політика (14,5%), на третьому місці – податкові ставки (11,2%) [6].

Висновки. Формування конкурентних переваг регіону завжди охоплює свідомо керований довгостроковий аспект, що дасть змогу досягти та підтримувати високі темпи економічного зростання, постійний приріст рівня ВВП на душу населення та підвищити рівень і якість його життя. Не останнього значення набуває ефективне управління конкурентоспроможністю регіону, спрямоване на створення і використання регіональних конкурентних переваг, зокрема взаємовигідні відносини з вітчизняними і зарубіжними економічними суб'єктами, органами державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктами підприємництва. Можливим напрямом підвищення регіональної конкурентності є створення умов для добросусідства тих регіонів, що межують з іншими країнами світу, підвищення ефективності експортно-імпорتنних операцій. Окрім того, враховуючи зростаючий вплив зовнішнього середовища на економіку України, неспроможність центральних органів влади створити належні умови підвищення конкурентоспроможності регіонів у різних площинах (світовій, європейській, внутрідержавній), назріла необхідність розробки та впровадження докорінно нової державної регіональної економічної політики, що відповідає б сучасним

принципам, напрямам, механізмам регіонального розвитку. Така політика має бути основана на самоорганізації, саморозвитку, підвищенні відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, а також спрямована на максимальне використання внутрішнього потенціалу кожного регіону з огляду на особливості його соціально-економічного, культурного, екологічного середовища тощо.

Враховуючи складність та динамічність внутрішнього середовища нашої країни, а також сформований імідж у світовому співтоваристві, перспективними є дослідження напрямів подолання негативних факторів формування конкурентних переваг регіонів та підвищення стійкості конкурентних позицій національної економіки та її складників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аникин А.В. Адам Сміт і сучасна політична економія / А.В. Аникин, Н.А. Цаголов. – М.: МГУ, 1979. – 215 с.
2. Бурдяк О.В. Конкурентоспроможність регіонів як необхідна умова зростання конкурентоспроможності країни / О.В. Бурдяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/burdyak-ov-konkurentospromozhnist-regioniv-yak-neobhidnaperedumova-zrostannya-konkurentospromozhnosti-krayini/>.
3. Жук М.В. Регіональна економіка / М.В. Жук. – К.: Академія, 2008. – 416 с.
4. Портер М. Конкуренція / М. Портер; пер. с англ. – М.: Вільямс, 2003. – 496 с.
5. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
6. Рейтинг конкурентоспроможності регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2013<http://chamber.sp.ua/ua/news/571>.
7. Рікардо Д. Начала політичної економії і податкового обкладення. Антологія економічної класики / Д. Рікардо. – М.: Економ, 1993.
8. Самуельсон П. Економіка. Вступний курс / П. Самуельсон. – М.: Алгон, 1994.
9. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / А. Сміт // Антологія економічної класики: у 2-х т. – М.: Економ, 1993.